

Realizace práva, právní vztahy – předpoklady

Mgr. Martin Hapla

Obsah

- 1 Realizace práva
- 1.1 Obecně o realizaci práva
- 1.2 Faktory ovlivňující dodržování práva
- 1.3 Soulad práva s ostatními normativními systémy
- 1.4 Právní vědomí
- 1.5 Sociálně-psychologické mechanismy působení práva
- 2 Právní vztahy
- 2.1 Pojem právního vztahu
- 2.2 Druhy právních vztahů
- 2.3 Předpoklady právního vztahu
- 2.4 Pojem právní skutečnosti
- 2.5 Druhy právních skutečností
- 2.6 Právní jednání
- 2.7 Protiprávní jednání
- 2.8 Právní události a protiprávní stavy
- 2.9 Právní domněnky a právní fikce

Obecně o realizaci práva

- Realizace (uskutečnění) práva následuje po tvorbě práva. Představuje transformaci právních informací v právní akce, je uskutečňováním právních norem v praxi.
- Mezi její základní formy patří:
 - 1) **Výkon práv;**
 - 2) **Právní jednání;**
 - 3) **Veřejnoprávní akty** (Jedná se o individuální právní akty, které vydávají v rámci realizace práva různé státní orgány. Tento proces se nazývá aplikace práva.);
 - 4) **Interní instrukce.**
- V rámci realizace práva dochází též k vzniku právních vztahů.

Faktory ovlivňující dodržování práva

- Má-li právo ve společnosti správně fungovat, je potřeba zajistit jeho efektivitu. Ta je ovlivňována různými faktory. Nejdůležitější z nich lze rozdělit do následujících tří kategorií:
 - 1) **Soulad práva s ostatními normativními systémy** (zejména morálkou);
 - 2) **Právní vědomí;**
 - 3) **Sociálně-psychologické mechanismy působení práva.**

Soulad práva s ostatními normativními systémy

- Právo není všemocné, nemůže regulovat všechny společenské problémy. Proto je jeho působení významným způsobem ovlivňováno jeho souladem s ostatními normativními systémy. Těmito systémy jsou zejména:
- **Morálka:** Na rozdíl od práva není vynutitelná ze strany státu, sankce spojené s porušením morálních norem mají povahu společenského tlaku (např. izolace jedince v komunitě), nebo tíživého vnitřního pocitu (tj. špatného svědomí).
- **Zvyky a obyčeje:** Jedná se o ustálené vzorce chování, které jsou zdůvodňovány délkou svého trvání (tj. „Lidé se tak už chovají dlouho, odjakživa.“).
- **Náboženství:** Nositelem kontroly je v jeho případě církev.
- **Móda:** Oproti ostatním normativním systémům se poměrně rychle mění a vyvíjí. Je považována za zvláštní druh obyčeje.

Právní vědomí

- Lidé se často řídí nikoliv právem, ale svým právním vědomím (představou o tom, co je v souladu s právem).
- Pokud je právní vědomí s platným právem v souladu, může být právo ve společnosti lidmi snadno dodržováno i v situacích, kdy neznají jeho obsah. Pokud je s ním však v rozporu, vzdaluje se mu a přibližuje se spíše ideji spravedlnosti.
- Rozlišujeme **právní vědomí společenské, skupinové a individuální.**

Sociálně-psychologické mechanismy působení práva

- Patří mezi ně řada různých faktorů ovlivňujících psychiku jednotlivce, nejdůležitějším z nich je jeho motivace.
- **Motivace** představuje komplex motivů, tedy prvků determinujících chování člověka, jeho pohnutek.
- Motivy usměrňují naše chování za účelem dosažení určitého cíle.
- Motivy dělíme na **vnitřní** (výsledek potřeb a zájmů člověka, např. touha po seberealizaci) a **vnější** (výsledek odměn a hrozeb, např. obava z morální sankce), **biologické** (vrozené, např. potřeba potravy a dýchání) a **sociální** (získané, např. potřeba vzdělání, kultury).
- Mezi motivy dále patří pudy, zájmy, instinkty, aspirace apod.

Pojem právního vztahu

- Je to společenský vztah dvou nebo více subjektů, které mají vzájemná subjektivní práva a povinnosti.
- Jedná se o typický pojem soukromého práva, ačkoliv z jeho podstaty nevyplývá, že by byl vyloučen ve veřejném nebo mezinárodním právu.
- Právní vztah má **regulativní, volní a individuální charakter**.
- Právo reguluje chování lidí prostřednictvím právních vztahů. Stanovení práv a povinností v právní normě by nemělo smysl, pokud by nebylo vůlí lidí transformováno v konkrétní právní vztahy.
- Další nezbytnou podmínkou existence právního vztahu je jeho spojení s některou účinnou právní normou.
- Rozlišujeme **subjekt, objekt a obsah** právního vztahu.

Druhy právních vztahů

- Právní vztahy rozlišujeme na:
 - Relativní:** Mají na oprávněné i povinné straně vždy určitý počet subjektů. Oprávnění konkrétního věřitele tak odpovídá povinnost konkrétního dlužníka.
 - Absolutní:** Pouze oprávněný subjekt je určitý (má tzv. absolutní právo), zatímco subjekty na povinné straně jsou neurčité. Oprávnění konkrétního věřitele tak odpovídá povinnost neurčitého počtu neurčitých dlužníků (např. vlastnictví).
- Podle počtu stran dále dělíme právní vztahy na **dvoustranné** a **vícestranné** nebo podle povahy jejich předmětu na **statusové** (např. rodičovství) a **obligační** (např. závazek uhradit kupní cenu za dodané zboží).

Předpoklady právního vztahu

- Jedná se o okolnosti (podmínky), jejichž přítomnost je nutná ke vzniku, změně nebo zániku právního vztahu.
- Mezi hlavní a nezbytné předpoklady právního vztahu patří:
Právní norma;
Právní skutečnost.
- Někdy bývají mezi předpoklady právního vztahu řazeny i subjekty a objekty. Toto pojetí je však často kritizované.

Pojem právní skutečnosti

- Viktor Knapp definuje právní skutečnost jako *„skutečnost, která podle zákona samého musí nastat, aby se někdo stal subjektem oprávnění a povinností, které jsou pro určitou skutkovou situaci obecně stanoveny v zákoně.“*
- Podle Jaromíra Harváňka to jsou *„v hypotéze normy předvídané (přírodní nebo společenské) podmínky, okolnosti, za nichž dochází ke vzniku (změně, zániku) právního vztahu.“*
- Tento pojem má svůj původ v soukromém právu (zejména v právu občanském). Jedná se tedy o podmínky, na jejichž splnění zákon váže vznik subjektivních práv a povinností, které v obecné rovině předvídá příslušná právní norma.

Druhy právních skutečností

- Právní skutečnosti nejčastěji dělíme podle toho, zda jsou podmíněny volným jednáním subjektů, na:
 - 1) **Volným jednáním podmíněné:**
 - a) **Právní jednání;**
 - b) **Protiprávní jednání.**
 - 2) **Volným jednáním nepodmíněné:**
 - a) **Právní události;**
 - b) **Protiprávní stavy.**
- V závislosti na potřebě důkazu můžeme rozlišit:
 - 1) **Skutečnosti, které je třeba dokazovat;**
 - 2) **Skutečnosti, které není třeba dokazovat:**
 - a) **Notorické skutečnosti;**
 - b) **Právní domněnky (vyvratitelné a nevyvratitelné);**
 - c) **Právní fikce.**

Právní jednání

- **Právní jednání v širším smyslu** spočívá v chování v souladu s právní normou.
- V rámci právního jednání v širším smyslu rozlišujeme:
Konstitutivní akt aplikace práva: Ne každý individuální právní akt (rozhodnutí státního orgánu), kterým je aplikováno právo, představuje právní skutečnost, ale pouze ten, jenž zakládá, mění, ruší právní vztahy – je tedy tzv. konstitutivní.

Právní jednání v užším smyslu: Ve starší terminologii bylo označováno jako právní úkon. Svéprávná osoba jím nabývá práva a zavazuje se k povinnostem. Může jednat **konáním** (komisivně) či **opomenutím** (omisivně), **výslovně** nebo **konkludentně** (jiným způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti o tom, co chtěl jednající projevit).

Právní jednání

- U právního jednání můžeme rozlišit:
 - 1) **Náležitosti subjektu:** Subjekt musí být svéprávný.
 - 2) **Náležitosti vůle:** Vůle musí být skutečná (nikoliv učiněná v důsledku donucení), vážná (nikoliv učiněná v žertu), prostá omylu a svobodná.
 - 3) **Náležitosti projevu vůle:** Projev vůle musí být určitý, srozumitelný a mít správnou formu.
 - 4) **Náležitosti obsahu:** Plnění, k němuž právní jednání směřuje, musí být právem dovolené a možné, nesmí být v rozporu s dobrými mravy.
- Druhy právního jednání v užším smyslu:
- Podle počtu stran: **Jednostranné** (obsahuje projev vůle jen jedné strany, např. závěť), **dvoustranné** (obsahuje projev vůle dvou stran, mezi nimiž existuje konsenzus, např. kupní smlouva), **vícestranné** (obsahuje projevy vůle více než

Právní jednání

dvou stran, např. veřejná soutěž).

- Podle požadavku na existenci formy: **Formální** a **neformální**.
- Podle podstaty právního jednání: **Volní** (k jejich vzniku postačí pouhý projev vůle) a **reálné** (nestačí pouze projev vůle, ale je potřeba učinit i něco dalšího, např. předat věc).
- Podle působení účinků právního jednání: **Adresné** (směřuje vůči určitým subjektům) a **neadresné** (směřuje vůči neurčité skupině subjektů, např. veřejná soutěž).
- Podle majetkového naplnění: **Úplatné** (proti plnění jednoho ze subjektů je poskytnuta protihodnota, např. kupní smlouva) a **bezúplatné** (protihodnota není poskytnuta, např. darovací smlouva).

Právní jednání

- Pokud právní jednání nespĺňuje všechny náležitosti, které pro jeho platnost právo stanoví, je neplatné.
- Můžeme rozlišit různé druhy neplatnosti:

Absolutní neplatnost: Tato právní neplatnost je dána ex tunc, nastává přímo ze zákona a soud k ní přihlíží z úřední povinnosti, aniž se jí musí některý z účastníků soudního řízení dovolat. Právní následky takového jednání ani nevzniknou.

Relativní neplatnost: Relativně neplatné právní jednání se považuje za platné až do doby, než se jeho neplatnosti někdo dovolá. Přihlíží se k ní pouze na návrh účastníka soudního řízení, který je takovým právním jednáním dotčen. Právní následky takového jednání vzniknou, ale trvají jen do doby, než se někdo dovolá neplatnosti.

Úplná neplatnost: Celé právní jednání je neplatné, popřípadě jeho neplatná část nelze oddělit od dalších částí.

Právní jednání

Částečná neplatnost: Neplatnou část právního jednání je možno oddělit od ostatních částí, které zůstávají platné.

- S problematikou neplatnosti právního jednání jsou významně spojeny pojmy **promlčení** a **prekluze**.
- K promlčení Občanský zákoník v § 609 stanoví, že: *„Nebylo-li právo vykonáno v promlčecí lhůtě, promlčí se a dlužník není povinen plnit. Plnil-li však dlužník po uplynutí promlčecí lhůty, nemůže požadovat vrácení toho, co plnil.“*
- K promlčení soud přihlédne jen tehdy, je-li některou ze stran namítnuto. V zásadě se promlčují všechna majetková práva. Zákon však stanoví i několik výjimek (např. právo na výživné je nepromlčitelné).
- Obecná délka promlčecí lhůty je tři roky, v určitých případech však deset let (např. u práv zapsaných do veřejných seznamů, práv na pojistné plnění z životního pojištění apod.).

Právní jednání

- K prekluzi občanský zákoník v § 654 stanoví: „*Nebylo-li právo vykonáno ve stanovené lhůtě, zanikne jen v případech stanovených zákonem výslovně. K zániku práva soud přihlédne, i když to dlužník nenamítne.*“
- Ustanovení občanského zákoníku, která se vztahují na běh promlčecí lhůty, platí obdobně i pro prekluzivní lhůtu.

Protiprávní jednání

- Protiprávní jednání se dopustí právní subjekt, pokud svou činností nebo nečinností poruší právní normu, za což právo stanoví sankci.
- V rámci protiprávního jednání rozlišujeme:
 - 1) **Veřejnoprávní delikty:**
 - a) **Trestné činy:** Jedná se o zaviněné protiprávní jednání, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoníku. Podle závažnosti rozlišujeme přečiny a zločiny (viz § 14 Trestního zákoníku). Sankci zde ukládá soud.
 - b) **Správní delikty:** Jedná se o různé druhy protiprávního jednání, za něž ukládají sankci správní orgány (např. přestupky podle Zákona o přestupcích).
 - 2) **Soukromoprávní delikty:**
 - a) **Disciplinární (kárné) delikty:** Jednající porušil pracovní disciplínu či kázeň. Sankci ukládá orgán,

Protiprávní jednání

který má disciplinární pravomoc.

b) **Ostatní soukromoprávní delikty**: Základem je porušení některé z norem soukromého práva, které má za následek zpravidla majetkovou odpovědnost.

Právní události a protiprávní stavy

- **Právní události:** Jedná se o skutečnosti vznikající nezávisle na vůli subjektů, na něž právní norma váže vznik, změnu nebo zánik právního vztahu.
- Nejtypičtějšími příklady právních událostí jsou narození, smrt, uplynutí lhůty atd.
- **Protiprávní stavy:** Jedná se o výsledky nezaviněné události, které jsou v rozporu s právní normou. Právo přitom ukládá povinnost takový stav napravit, popřípadě odstranit. Tato povinnost je uložena subjektu, který protiprávní stav svým jednáním nezavinil (tzv. objektivní odpovědnost).
- Příklady protiprávních stavů jsou povodně, zledovatělý chodník atd.

Právní domněnky a právní fikce

- **Právní domněnka:** Je to konstrukce, která předpokládá právní skutečnost, o které není jisté, zda nastala.
- Rozlišujeme **právní domněnky vyvratitelné** (lze prokázat, že předpokládaná skutečnost nenastala – v takovém případě se k domněnce dále nepřihlíží) a **nevyvratitelné** (nelze prokázat, že předpokládaná skutečnost nenastala).
- Příkladem vyvratitelné právní domněnky je presumpce nevinu, nebo domněnky otcovství uvedené v občanském zákoníku (§ 776 a následující).
- Příkladem nevyvratitelné právní domněnky je § 65 odst. 2 zákoníku práce: *„Pokračuje-li zaměstnanec po uplynutí sjednané doby (§ 48 odst. 2) s vědomím zaměstnavatele dále v konání prací, platí, že se jedná o pracovní poměr na dobu neurčitou.“*

Právní domněnky a právní fikce

- **Právní fikce:** Je to konstrukce, která předpokládá právní skutečnost, o které je zcela jisté, že nenastala. Oproti právní domněnce tedy víme, že určitě neodpovídá skutečnosti.
- Příkladem právní fikce je například zahlazení odsouzení (na pachatele se hledí, jako by nebyl odsouzen) nebo fikce doručení v procesním právu (např. podle § 24 Správního řádu: „*Jestliže si adresát uložené písemnosti písemnost ve lhůtě 10 dnů ode dne, kdy byla k vyzvednutí připravena, nevyzvedne, písemnost se považuje za doručenou posledním dnem této lhůty.*“).

Děkuji za pozornost.